

ТЕМА 10. ПРАВОСВІДОМІСТЬ ТА ПРАВОВА КУЛЬТУРА.

1. Поняття, риси, структура та функції правосвідомості.
2. Правова культура: поняття та структура.
3. Правовий нігілізм та форми його прояву. Шляхи його подолання.

1. Поняття, риси, структура та функції правосвідомості.

Правосвідомість — це сукупність суб'єктивних елементів правового регулювання: ідей, теорій, емоцій, почуттів та правових установок, за посередництвом яких відображається правова дійсність, формується ставлення до права та юридичної практики, ціннісна орієнтація щодо правової поведінки, бачення перспектив і напрямків розвитку правової системи з точки зору забезпечення гідного існування людини, справедливості у міжлюдських стосунках, ефективної організації життєдіяльності держави і суспільства.

Для правової свідомості характерні такі риси.

Правосвідомість є одним з різновидів суспільної свідомості. Їй, як і іншим формам суспільної свідомості (філософській, релігійній, моральній, політичній, естетичній), властиво відображувати навколишній світ, однак не увесь, а лише певний його аспект — правову дійсність. В умовах формування засад правової, демократичної державності правова складова суспільної свідомості дістає додаткові стимули для свого розвитку, становлення як однієї з найважливіших її частин.

Носіями правосвідомості є різні суб'єкти права: особистість, громадські об'єднання, політичні партії, державні органи і їх посадові особи, юристи-науковці, юристи-практики, суспільство в цілому. В правовій свідомості відбивається ставлення суб'єкта до права, юридичної практики, поведінки (діяльності) інших суб'єктів правовідносин, їх оцінка. Правосвідомість знаходить свій вияв на всіх стадіях механізму правового регулювання, впливає на функціонування практично кожного елемента правової системи.

Об'єктом пізнання правосвідомості зазвичай є чинне право в усій багатоманітності його виявів. Разом з тим вона може містити в собі оцінку права минулого (аналіз правових пам'яток, наприклад Римського права, Руської правди) або формувати уявлення про право бажане, майбутнє.

На певних етапах розвитку суспільства правосвідомість може розглядатися як одна з форм права.

Правосвідомість є одним з найважливіших чинників розвитку праворозуміння. Право, яке складається об'єктивно, відповідно до існуючих, інколи досить суперечливих, уявлень, підходів суспільства щодо регулювання тих чи інших суспільних відносин, не може бути досконалим. У ньому неминуче виникають певні прогалини, внутрішні суперечності. Аналіз, оцінка права і практики його застосування дозволяє виявити існуючі недоліки.

З урахуванням негативних оцінок формуються пропозиції щодо удосконалення окремих правових норм або цілих сегментів права (інститутів і галузей). Інколи, передусім на етапах трансформаційних змін суспільства, переходу від однієї до іншої моделі державності (наприклад, від феодалної до буржуазної держави), чинне право вступає в суперечність з об'єктивною необхідністю розробки нових підходів до регулювання суспільних відносин, в першу чергу економічних стосунків. Ця ситуація спонукає прогресивні суспільні сили до пошуку нового бачення змісту, соціального призначення права. Отримані напрацювання об'єднуються в різних правових теоріях, концепціях. Таким чином, в історії розвитку права складаються різні школи права — природно-правова, історична, позитивістська, класова, психологічна та інші, які застосовували різний методологічний інструментарій до пізнання права, по-різному його розглядали і оцінювали.

Правосвідомість можна розглядати як своєрідний механізм саморегуляції поведінки (діяльності) людей. Це пояснюється її здатністю орієнтувати суб'єктів права в різних правових ситуаціях, робити правомірний вибір, приймати юридичне значущі рішення.

За своїм змістом правосвідомість є складним системним правовим явищем. Компоненти, що утворюють її (ідеї, теорії, концепції, почуття, емоції, настрої, установки тощо), структурно об'єднуються в дві відносно автономні компоненти — правову психологію і правову ідеологію.

Правова психологія — це сукупність настроїв, почуттів, емоцій, переживань з приводу права, окремих правових явищ. Так, проявами правової психології буде відчуття справедливості, повага до прав і свобод людини, байдужість до беззаконня або страх перед відповідальністю, емоційна реакція (у вигляді оплесків, викриків і т. ін.) присутніх у залі

судових засідань на певне рішення судді, тобто емоційне ставлення до права. В цілому — це стихійна, несистематизована і найпоширеніша форма усвідомлення права, яка тією чи іншою мірою властива усім суб'єктам і може виникнути з приводу будь-якого правового явища.

Помилково було б оцінювати цю складову правової свідомості як щось другорядне. Ігнорування правової психології як населення, так і окремих осіб у процесі формування і проведення державної правової політики може призвести до суттєвої протидії (пасивної чи активної) здійсненню тієї чи іншої реформи (такою була, наприклад, протидія антиалкогольній кампанії під час перебудови в СРСР, несприйняття частиною державних службовців адміністративної реформи в сучасній Україні тощо). Особливість правової психології визначається ще й тим, що вона містить елементи несвідомого. Йдеться про певні психічні явища і процеси (інтуїція, психологічний афект, звичка, збудження, соціальне збудження — паніка тощо), які обумовлені певними фактами навколишнього світу, вплив яких на свою поведінку людина зазвичай не усвідомлює. Однак ця сфера може активно впливати на формування як правомірної, так і протиправної поведінки (стереотипів, звичок тощо).

У структурі правової психології вирізняють такі елементи:

1) сталі (правові стереотипи, традиції, звички) і динамічні (настрої, почуття, хвилювання);

2) пізнавальні (правові емпіричні знання, уявлення, погляди) і емоційні (правові емоції, почуття, настрої).

Правова ідеологія — це сукупність ідей, принципів, теорій, концепцій, які в систематизованій формі відображають і оцінюють правову дійсність. Для правової ідеології характерне цілеспрямоване наукове, в тому числі філософське, осмислення права не на рівні його окремих проявів, а як цілісного явища, яке має свою власну цінність. Прикладом правової ідеології є вчення природно-правової, позитивістської, класової та інших теорій права. Частиною цієї ідеології становлять сучасні наукові погляди на право.

У правовій ідеології можуть відбиватися інтереси великих соціальних груп (класів, професійних, релігійних, етнічних груп), хоча конкретна правова теорія або концепція завжди формулюється безпосередньо тим чи іншим науковцем. В основі діяльності будь-якої сталої політичної партії завжди лежить певна політико-правова ідеологія — ідеологія лібералізму, консерватизму, соціал-демократичного або іншого спрямування. Більше

того, розвиток будь-якої держави і навіть регіонального об'єднання держав передбачає наявність такої ідеології (національної ідеї). Так, державне будівництво в СРСР відбувалося на основі ідеології марксизму-ленінізму, а в основу розбудови української державності покладено панівну в Європейському Союзі концепцію демократичної, соціальної, правової держави. В цілому політико-правова ідеологія розвинених держав дістає своє відображення передусім в конституції країни.

Відмінність правової ідеології від правової психології полягає в тому, що якщо остання має переважно емоційний, поверховий характер, складається стихійно, переважно на основі повсякденного побутового досвіду людей, то правова ідеологія в процесі пізнання права прагне дійти до виявлення його сутності, змісту, виявити існуючі закономірності і зв'язки, а отже, представити ці знання у вигляді певної догми. Вона складається на основі наукових досліджень, вивчення юридичної літератури, в тому числі підручників.

До формування правової ідеології в демократичній, правовій державі висуваються такі вимоги. Вона повинна:

1) формуватися на основі пріоритету загальнолюдських стандартів і цінностей, зокрема верховенства права і закону, принципів демократії, прав і свобод людини і громадянина тощо;

2) будуватися на критичному сприйнятті вітчизняного і зарубіжного історичного досвіду, вивченні нових поглядів та підходів до правових явищ;

3) орієнтуватися на раціональне поєднання інтересів особи, суспільства і держави, виходячи при цьому з тези, що саме людина і її права визнані найвищою соціальною цінністю, на досягнення соціального і політичного компромісу.

У процесі правового регулювання правова свідомість виконує ряд основних функцій, до яких передусім належать гносеологічна, оцінна і регулятивна.

Гносеологічна (пізнавальна) функція передбачає накопичення знань про право, його сприйняття, подальше осмислення різних правових явищ, всієї правової дійсності.

Регулятивна функція реалізується через систему мотивів, ціннісних орієнтацій, правових установок, які виступають специфічним регулятором поведінки людей. Особливу роль у здійсненні цієї функції відіграють правові

установки, які свідчать про готовність, схильність особи до певної моделі поведінки — правомірної чи неправомірної, що формується під впливом низки економічних, соціальних або психофізіологічних факторів.

Оцінна функція передбачає оцінку правової поведінки (діяльності) людей, оцінку права в цілому. В повсякденному житті в людини формується певне, передусім емоційне, ставлення щодо різних явищ і процесів правового життя на основі власного досвіду та правової практики. Норми, які захищають і охороняють інтереси людини, сприяють їх реалізації, дістають, як правило, схвалення, позитивну оцінку. Недосконалі норми, з суттєвими прогалинами, суперечностями, що здатні порушувати права і свободи людини, сприймаються негативно. Вони можуть піддаватися конструктивній критиці (аж до внесення пропозицій щодо удосконалення змісту таких норм) або деструктивній критиці (заперечення права, його зневага, протидія ефективному функціонуванню механізму правового регулювання).

У змісті правосвідомості виокремлюють такі оціночні судження щодо: права і законодавства (принципів, норм, інститутів, галузей); правової поведінки особи і їх груп та об'єктів діяльності (злочинності, правопорушень, правопорушників); правоохоронних органів (суду, юстиції, прокуратури, органів внутрішніх справ, адвокатури, нотаріату та їх діяльності); власної поведінки з точки зору визначення її як правомірної чи протиправної.

Види правосвідомості. Усвідомленню сутності правосвідомості сприяють проведені за різними критеріями класифікації. Так, з точки зору глибини відображення правової дійсності вирізняють три рівня правосвідомості.

Побутова (емпірична) правосвідомість — це найпоширеніший рівень правової свідомості, який формується відповідно до набутої правової освіти на основі повсякденного досвіду людей у сфері правового регулювання. Як правило, вона має емоційний, поверховий характер, отже, в її структурі домінує правова психологія. Для людей з таким рівнем правосвідомості характерне знання в загальних рисах окремих принципів права, а також поєднання правових поглядів з моральними, етичними настановами.

Професійна правосвідомість притаманна юристам-професіоналам. Вона формується внаслідок отримання спеціальної професійної (юридичної) підготовки, а також під час роботи в юридичній сфері (в правоохоронних органах, суді, адвокатурі, нотаріаті тощо). Носії професійної правосвідомості,

як правило, не лише володіють спеціалізованими, конкретизованими знаннями чинного законодавства, але й вмінням, навичками його застосування. Разом з тим слід зазначити, що професійній правосвідомості, внаслідок певної спеціалізації юристів, властивий диференційований характер. Так, найвищий рівень правосвідомості серед юристів-практиків притаманний суддям, які в процесі здійснення правосуддя зустрічаються з найрізноманітнішими правовими і пов'язаними з правом явищами.

Для юристів рівень правової підготовки має вирішальне значення. Він є вищим за рівень знань пересічного законослухняного громадянина. Цей рівень обумовлений як необхідністю знати і розуміти право, так і вмінням його застосовувати. Так, у процесі правозастосування існують окремі етапи (встановлення фактичних обставин справи, юридична кваліфікація діяння, тлумачення норм права, прийняття рішення у справі), кваліфіковано виконати які можуть тільки юристи.

Наукова, теоретична правосвідомість у цілому притаманна науковцям, викладачам вищих навчальних закладів юридичного профілю, які займаються теоретичною розробкою загальних або галузевих правових проблем. На відміну від буденної наукова правосвідомість передбачає не лише наявність юридичної освіти, але й уміння оперувати правовими категоріями, принципами, теоріями, концепціями, здійснювати широкі і глибокі узагальнення правового матеріалу, тобто має систематизований, комплексний характер. Сутність та особливість наукової правосвідомості розкривається також через співвідношення її структурних елементів — у ній правова ідеологія превалює над правовою психологією.

За суб'єктами (носіями) правосвідомість поділяється на індивідуальну, групову, масову та суспільну. Разом з тим зазначимо, що суспільна, групова і масова правосвідомість не існує поза індивідуальною.

Індивідуальна правосвідомість — це система особистих поглядів, уявлень, почуттів з приводу права. Вона формується під впливом індивідуальних обставин життя, зовнішнього середовища і залежить від рівня правової освіти особи.

Групова правосвідомість існує на рівні різних соціальних груп (політичних партій, громадських об'єднань, профспілкових організацій тощо), верств населення, класів. На процес її формування впливає спільність інтересів, традицій, умов життя, а також авторитет лідера групи. Діапазон відмінностей правосвідомості різних груп може бути надзвичайно

широким: від можливості створювати тимчасові союзи для досягнення спільної мети (на-приклад, передвиборчі блоки або утворення парламентської більшості з представників різних фракцій) до прямого протистояння між ними.

Від групової слід відрізнити масову правосвідомість, яка характерна для нестабільних, тимчасових суспільних утворень, на-приклад натовпу, учасників мітингів, демонстрацій. Масовій правосвідомості не властиве досягнення згоди учасників таких утворень з широкого кола правових питань, ці об'єднання мають ситуативний характер.

Суспільна правосвідомість притаманна великим соціальним утворенням (населенню країни, окремого регіону, певному етносу). Наприклад, низкою характерних особливостей відрізняється класична юридична правосвідомість, яка заснована на вірі в право і порядок, справедливість суду, тоді як для пострадянських країн властиві ознаки підміни правосвідомості етичними поглядами, поширення правового нігілізму, зневажливе ставлення до права і закону. Слід підкреслити, що протягом десяти років в українському суспільстві зроблені важливі, але тільки перші реальні кроки для утвердження принципів верховенства права, непорушності прав і свобод людини.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Правосвідомість — це сукупність суб'єктивних елементів правового регулювання: ідей, теорій, емоцій, почуттів та правових установок, за посередництвом яких відображається правова дійсність, формується ставлення до права та юридичної практики, ціннісна орієнтація щодо правової поведінки, бачення перспектив і напрямків розвитку правової системи з точки зору забезпечення гідного існування людини, справедливості у міжлюдських стосунках, ефективної організації життєдіяльності держави і суспільства.

2. Правова культура: поняття та структура.

З правовою свідомістю нерозривно пов'язаний такий феномен, як правова культура, що є складовою духовного багатства суспільства. Категорія “правова культура” є однією з якісних характеристик правової системи країни, яка посідає надзвичайно важливе місце в загальній теорії права. Існують певні складнощі щодо визначення цього поняття. Така ситуація пояснюється, зокрема, тим, що ні у філософії, ні в інших суспільних

науках немає однозначного підходу до розуміння феномену культури — на сьогодні існує понад 250 її дефініцій.

У цілому в науці сформувалися три основні підходи до цього поняття:

- 1) антропологічний, згідно з яким культура — це сукупність усіх благ, створених людиною;
- 2) соціологічний, за яким культуру слід сприймати як сукупність усіх духовних цінностей;
- 3) найширший, філософський, згідно з яким культура — це певний історичний рівень розвитку суспільства, творчих сил та здібностей особистості.

Всі ці підходи певною мірою використовуються правовою наукою.

Під правовою культурою в загальній теорії права розуміють якісний стан правового життя суспільства, який характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи — станом та рівнем правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності і правопорядку, правової освіти, а також ступенем, гарантованості основних прав і свобод людини.

Рівень правової культури визначається станом підсистем, що її утворюють, зокрема правовою культурою особистості та правовою культурою суспільства.

Правову культуру особистості складають такі елементи:

знання і розуміння права, здатність особи тлумачити зміст норм права, визначати мету видання певного нормативно-правового акта, сферу його дії;

повага особи до права, заснована на особистій переконаності в його ефективності як засобу регулювання суспільних відносин. Така повага повинна мати місце навіть у разі несхвалення людиною окремих правових приписів;

звичка вчиняти свої дії відповідно до приписів правових норм;

вміння особи використовувати у практичній діяльності правові знання, реалізовувати і захищати свої суб'єктивні права і законні інтереси, виконувати юридичні обов'язки;

висока правова активність особи у сприянні реалізації право-вих приписів, розуміння нею необхідності протидіяти правопору-шенням.

Правова культура особистості нерозривно пов'язана з право-вою культурою суспільства.

Правова культура суспільства відбиває рівень розвитку пра-восвідомості в суспільстві, системи права і законодавства, юри-дичної практики і правової науки. Вона охоплює сукупність усіх правових цінностей, створених людьми в правовій сфері. Високий рівень правової культури суспільства є однією з важливих ознак правової держави, яка заснована передусім на принципах верхо-венства права і правового закону, поваги до основних прав і сво-бод людини й громадянина.

Правова культура складається з цілого ряду елементів (рівнів).

Одним із них є досягнення якісного стану юридичної охорони та захисту основних прав і свобод людини і громадянина. Показ-ником такого стану слід вважати: наявність демократичного, гу-маністичного, справедливого законодавства, його відповідність міжнародним правовим стандартам у сфері прав людини; існу-вання ефективних національних правових засобів та процедур для захисту конституційних прав і свобод; реальна можливість звернутися до міжнародних правових інституцій, наприклад, до Європейської Комісії з прав людини і далі до Європейського суду з прав людини, якщо громадянин вважає, що державні органи по-рушили його права, а він не зміг за допомогою усіх передбачених законодавством засобів їх захистити.

Не менш важливим елементом для підвищення правової куль-тури суспільства слід вважати ступінь впровадження в практику суспільного і державного життя принципів верховенства права і правового закону. Важливим показником їх реалізації є обмежен-ня державної влади правом, відповідність законам підзаконних нормативно-правових актів.

Однією із складових правової культури суспільства є рівень правосвідомості громадян та посадових осіб, тобто ступінь за-своєння ними цінності права, основних прав і свобод, правових процедур вирішення конфліктів; знання права, поваги до нього, переконаності в необхідності дотримуватися приписів правових норм. Суспільна правосвідомість визначається масовістю пра-вомірної поведінки, рівнем правового виховання, масштабами і якістю юридичної освіти.

Досконале як за формою, так і за змістом законодавство становить важливий елемент правової культури. Високому рівню правової культури суспільства повинно відповідати законодавство, яке характеризується науковою обґрунтованістю, демократичною і гуманістичною спрямованістю, справедливістю, відсутністю прогалин і внутрішніх суперечностей, нечітких або таких, що можуть двозначно тлумачитись, правових приписів, використанням оптимальних методів, способів регулювання правових відносин тощо. Наявність законів, які не мають правового характеру, застарілих норм та норм, які порушують або обмежують права і свободи громадян, закріплюють свавілля держави, свідчать про низький рівень правової культури.

Правова культура суспільства включає стан законності в суспільстві. Найважливішими її критеріями є ступінь правового закріплення вимог законності в системі законодавства, реальність їх здійснення. Для забезпечення законності важливо, щоб у суспільстві ефективно функціонувала система правової освіти та виховання населення, зокрема державних службовців.

Ефективність роботи правозастосовних, зокрема правоохоронних, органів (суду, прокуратури, органів внутрішніх справ та ін.) є ще одним важливим елементом високого рівня правової культури суспільства.

Стан розвитку юридичної науки, ступінь залучення вчених-юристів до розробки проектів нормативно-правових актів і удосконалення їх змісту, програм боротьби зі злочинністю традиційно становить один із рівнів правової культури суспільства. Це обумовлено тим, що юридична наука здатна суттєво впливати на сприйняття передового правового досвіду, який включає в себе здобутки розвитку як національної правової системи, так і правових систем інших країн. Особливого значення при цьому набуває засвоєння історичного досвіду правового регулювання (правові пам'ятки, правові традиції, звичаї, доктрини).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Під правовою культурою в загальній теорії права розуміють якісний стан правового життя суспільства, який характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи — станом та рівнем правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності і правопорядку, правової освіти, а також ступенем, гарантованості основних прав і свобод людини.

3. Правовий нігілізм та форми його прояву. Шляхи його подолання.

У цілому взаємодія права і правосвідомості має конструктивний характер. Разом з тим на певних етапах розвитку держави і права можуть створюватися історичні передумови для формування дефектної правосвідомості, яка є антиподом високої правової культури. Деформація правосвідомості проявляється у викривленні уявлень про цінність права. Традиційно її зводять до правового нігілізму. Однак він є лише одним з різновидів названого явища. Іншими проявами дефектної правосвідомості є: правовий інфантилізм, правовий ідеалізм, правовий дилетантизм та “переродження” правосвідомості. Спільним для всіх видів деформації є правова неосвіченість, низький рівень правосвідомості і політико-правової культури суб'єктів права. Разом з тим кожен з названих видів деформації має і свою специфіку.

Правовий інфантилізм проявляється у несформованості правових знань або їх недостатній глибині, однак при особистій переконаності в наявності належної юридичної підготовки. Він розглядається як відносно м'яка за наслідками форма деформації правосвідомості. Найбільшого поширення правовий інфантилізм набуває серед працівників правоохоронних та інших правозастосовчих органів, які не здобули фундаментальної юридичної освіти.

Правовий ідеалізм (романтизм) характеризується таким станом правосвідомості громадян, зокрема посадових осіб державного апарату, при якому відбувається переоцінка реальних можливостей форм права впливати на суспільні відносини і процеси.

Хоча ідеалізм і має протилежну нігілізму спрямованість, та за своїми деструктивними наслідками він становить не меншу загрозу для суспільства. Очікування від права результатів, які воно об'єктивно не здатне забезпечити, закономірно призводить з часом до розчарування в ньому і далі до нігілістичних поглядів і оцінок права. Так, на етапі виборення незалежності України і прийняття її Конституції значна частина суспільства мала ілюзію щодо можливості шляхом прийняття нового законодавства, копіювання зарубіжного досвіду забезпечити європейський рівень життя. За 10 років незалежності тільки парламентом було прийнято близько 2000 законів, а ще 10 000 підзаконних нормативно-правових актів видано Президентом України, Кабінетом Міністрів, іншими органами виконавчої влади. Однак помилковий вибір предмета регулювання, відмова від проведення попередньої правової, економічної, соціальної експертизи нормативних актів, недосконалість використовуваної законодавчої техніки,

відсутність системного підходу при реформуванні певної сфери суспільних відносин і, нарешті, відсутність необхідних політичних, економічних, соціальних, культурних передумов для їх реалізації унеможливило досягнення очікуваних результатів, а відтак породило кризу довіри значної частини суспільства до законодавства і парламенту.

Правовий дилетантизм означає вільне поводження із законом (поверхове або неадекватне тлумачення правових норм, відсутність системного підходу при їх оцінці тощо) або з оцінкою юридичної ситуації, що в цілому обумовлено легковажним ставленням до права. Особливої небезпеки ця форма може набути в разі тиражування таких підходів через засоби масової інформації (наприклад, всупереч дії презумпції невинуватості твердження про визнання особи до судового рішення винною в скоєнні злочину).

Правова демагогія передбачає легковажне або свідоме здійснення такого впливу окремої особи або громадських організацій на свідомість людей, наслідком якого стає формування одностороннього або викривленого уявлення про правову дійсність. Небезпека правової демагогії полягає в тому, що особа, яка на неї орієнтується, припускає наявність певної цінності права, усвідомлює існування довіри до нього з боку інших і саме тому використовує його для досягнення власних корисливих інтересів, прикриваючи свої наміри розмовами про суспільне благо. Найбільшого поширення така форма деформації правосвідомості набуває під час проведення виборів або референдумів і супроводжується використанням широких можливостей засобів масової інформації та реклами впливати на суспільну думку (чорний піар).

Найпоширенішою, а відтак і особливо небезпечною, формою викривлення правової свідомості є правовий нігілізм, який має широкий діапазон проявів: від скептичного ставлення до права, негативного ставлення до правових форм організації суспільних відносин, через заперечення соціальної цінності права і до свідомого ігнорування вимог закону. Правовий нігілізм слід відрізняти від конструктивної критики чинної системи права, юридичної практики, діяльності правоохоронних органів, яка сприяє виявленню існуючих недоліків і спрямована на удосконалення правової системи держави.

До основних рис сучасного правового нігілізму належать: гордовито-зневажливе, поблажливо-скептичне сприйняття права; масове поширення як серед населення в цілому, так і серед представників державної влади;

багатоманітність форм прояву — від кримінальних до легальних, від парламентсько-конституційних до мітингово-охлократичних; поєднання його з деструктивною критикою і популістською спрямованістю; сполучення правового нігілізму з політичним та етичним нігілізмом, що створює деструктивну ситуацію в суспільстві і державі.

Проявів правового нігілізму багато. Найпоширенішими серед них є:

“війна законів”, тобто видання суперечливих або таких, що виключають дію один одного, нормативно-правових актів, невідповідності законів конституції, а підзаконних нормативних актів законам (наприклад, існування в старому Кримінальному кодексі статті, яка передбачала смертну кару, при запереченні існування такого покарання статтями 3 та 21 Конституції України);

неузгодженість дій окремих гілок влади у проведенні правової політики;

підміна законності політичною, ідеологічною або прагматичною доцільністю;

свідоме недотримання або невиконання правових приписів органами державної влади, організаціями та громадянами (наприклад, ухилення від сплати податків суб'єктами підприємницької діяльності);

порушення прав і свобод людини і громадянина;

неповага до правоохоронних органів, протидія їх законним вимогам тощо.

Правовий нігілізм може існувати як на рівні ідеології, так і на рівні практики. В першому випадку йдеться про розробку таких теорій, концепцій, доктрин (наприклад, ідеологія марксизму-ленінізму), в яких на теоретичному рівні обґрунтовуються думки про те, що право не має самостійної соціальної цінності, а має цінність лише інструментальну, внаслідок чого розглядається як щось друго-рядне, як похідне від держави явище. Значно більшу небезпеку становить правовий нігілізм, коли погляди реалізуються на практичному рівні. Це втілюється в протиправну поведінку (діяльність) людей та їх організацій або, як найбільш негативний прояв, в протиправну політику державної влади, яка втілюється в масовому порушенні прав і свобод громадян або навіть терорі стосовно окремих осіб, етнічних, релігійних, соціальних груп, політичних сил.

Причини правового нігілізму можуть бути різними. Так, поширення нігілістичних поглядів на право пояснюється історичними чинниками. Україна протягом тривалого часу входила до складу Російської імперії і Союзу РСР, де порушення прав і свобод людини, створення репресивного законодавства, недосконалість правосуддя і його залежність від виконавчої влади було нормою життя. В ті часи не людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека, а влада вважалася найвищою соціальною цінністю, що кваліфікувалася як одна із визначних засад російської-радянської історії. Внаслідок цього право і закон розглядалися як другорядні щодо держави явища. Теоретичним підґрунтям правового нігілізму тривалий час була ідея про буржуазний за своєю сутністю характер держави і права, які приречені на відмирання після перемоги соціалістичної революції, та про диктатуру пролетаріату як владу, що не може бути пов'язаною або обмеженою законом.

На етапі переходу України від тоталітарного минулого до демократичного устрою суспільного і державного життя певний розвиток нігілістичних поглядів на право обумовлений політичними, економічними та соціальними кризовими явищами, незавершеністю конституційної, адміністративної, правової і судової реформ, невідлагодженістю механізму реалізації прийнятих законів, розвитком правового ідеалізму тощо.

Розвитку нігілістичних поглядів та установок, особливо серед молоді, на сьогодні суттєво сприяє романтизація злочинного світу в кінематографі, в художній літературі та інших сферах мистецької діяльності.

“Переродження” правосвідомості обґрунтовано визнається одним з найнебезпечніших проявів деформації правосвідомості громадян. Йому притаманна максимальна ступінь викривлення правових ідеалів, свідченням чого стає свідоме скоєння людиною навмисних, переважно тяжких кримінальних злочинів, мотивами яких найчастіше стають жорстокість, користь та ін. Особливу небезпеку становлять такі види “переродження” правосвідомості, наслідком яких є організована злочинність і корупція, що завдають значної шкоди процесу реалізації принципів верховенства права, недоторканності основних прав і свобод людини, становлення демократичної, правової держави, підвищенню рівня правової культури особистості і суспільства в цілому.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

В Україні, яка стала на шлях просування до демократичної, правової державності, де діють принципи верховенства права і правового закону, боротьба з деформацією правової свідомості повинна розглядатися як пріоритетний напрямок діяльності компетентних державних органів і суспільства в цілому. На рівні державної політики повинен бути розроблений комплекс спеціальних засобів протидії деформації правосвідомості, зокрема правовому нігілізму. До таких напрямків слід віднести: завершення конституційної, правової, адміністративної, судової реформ; подолання політичної та економічної кризи; підвищення ролі та ефективності суду; удосконалення організації та забезпечення ефективності функціонування системи правоохоронних органів; організація системи правового виховання і освіти, здійснення ефективної профілактики правопорушень; якісна підготовка і перепідготовка юридичних кадрів тощо.

ВИСНОВКИ ДО ТЕМИ:

Правосвідомість — це сукупність суб'єктивних елементів правового регулювання: ідей, теорій, емоцій, почуттів та правових установок, за посередництвом яких відображається правова дійсність, формується ставлення до права та юридичної практики, ціннісна орієнтація щодо правової поведінки, бачення перспектив і напрямків розвитку правової системи з точки зору забезпечення гідного існування людини, справедливості у міжлюдських стосунках, ефективної організації життєдіяльності держави і суспільства.

Під правовою культурою в загальній теорії права розуміють якісний стан правового життя суспільства, який характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи — станом та рівнем правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності і правопорядку, правової освіти, а також ступенем, гарантованості основних прав і свобод людини.

В Україні, яка стала на шлях просування до демократичної, правової державності, де діють принципи верховенства права і правового закону, боротьба з деформацією правової свідомості повинна розглядатися як пріоритетний напрямок діяльності компетентних державних органів і суспільства в цілому. На рівні державної політики повинен бути розроблений комплекс спеціальних засобів протидії деформації

правосвідомості, зокрема правотому нігілізму. До таких напрямків слід віднести: завершення конституційної, правової, адміністративної, судової реформ; подолання політичної та економічної кризи; підвищення ролі та ефективності суду; удосконалення організації та забезпечення ефективності функціонування системи правоохоронних органів; організація системи правового виховання і освіти, здійснення ефективної профілактики правопорушень; якісна підготовка і перепідготовка юридичних кадрів тощо.